

BARBARA ŻAKOWSKA
ORCID 0000-0002-0720-8184

Uniwersytet Szczeciński

BOLESŁAW SADAJ (1908-1997) - BADACZ DZIEJÓW OŚWIATY REGIONALNEJ

ABSTRACT. Żakowska Barbara, *Bolesław Sadaj (1908-1997) – badacz dziejów oświaty regionalnej* [Bolesław Sadaj (1908-1997) – Researcher in History of Regional Education]. *Studia Edukacyjne* no. 66, 2022, Poznań 2022, pp. 35-44. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. DOI: 10.14746/se.2022.66.3

The article is dedicated to Bolesław Sadaj's research, with particular emphasis on his scientific achievements in the field of historical and educational research. The article is based on source research, with the usage of a comparative and retrospective method. Based on the source query and analysis, it can be stated that Bolesław Sadaj's research starting from 1946, i.e. the onset of Polish education in Szczecin, till the end of his professional activity in the 1990s, was significant and multidirectional. His output in the field of pedeutology and his works concerning the development of educational institutions in Szczecin Pomerania in the second half of the 20th c. constitute a major contribution to the history of pedagogical theory and practice, which places Bolesław Sadaj among historians of education and researchers of regional history.

Key words: Bolesław Sadaj, educational researcher, Szczecin Pomerania, historian of education, regional research

Wstęp

Zgodnie z proponowaną definicją,

historykiem wychowania jest każdy, kto prowadzi badania naukowe w dziedzinie historii oświaty i wychowania, zajmuje się w sposób fachowy edytorstwem źródeł historycznych i naukową informacją w tej dziedzinie, upowszechnia w druku wiedzę o przeszłości oświatowej, a także organizuje warsztat badań historyczno-oświatowych¹.

---

¹ A. Meissner, W. Szulakiewicz red., *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, Toruń 2008, s. 11-12.

Kierując się tą myślą, można wskazać bardzo wielu przedstawicieli polskiej historii wychowania, których dorobek naukowy wpisuje się w całą ciągłość w badanie dziejów oświaty i myśli pedagogicznej. Stanisław Kot, Kazimierz Sośnicki, Jadwiga Lechicka, Bogdan Nawroczyński, czy Helena Radlińska to najważniejsze nazwiska polskiej historii wychowania. Do wyżej wymienionych postaci można dopisać również badaczy dziejów oświaty i wychowania prowadzących działalność naukową w Szczecinie. Funkcjonujący od wielu lat system kształcenia nauczycieli w tym mieście stworzył również możliwość uprawiania historii wychowania w wydaniu regionalnym i ogólnopolskim. Szczególnie ważnymi postaciami w tej dziedzinie były i są prof. Lucyna Turek-Kwiatkowska, prof. Danuta Koźmian, dr hab. Elżbieta Magiera prof. US, dr hab. Joanna Król prof. US, dr hab. Czesław Plewka prof. PK oraz prof. Bolesław Sadaj.

Celem artykułu jest przedstawienie działalności prof. dra hab. Bolesława Sadaja jako badacza oświaty na Pomorzu Szczecińskim², ze szczególnym uwzględnieniem jego zainteresowań naukowych, skoncentrowanych na badaniu dziejów wychowania i organizowania oświaty w drugiej połowie XX wieku. Uściślając podaną powyżej definicję historyka wychowania, podkreślono, że może to być badacz, dla którego historia wychowania stanowiła dyscyplinę podstawową i wszelkie aktywności naukowe były ściśle związane z analizowaniem źródeł historycznych oraz tworzeniem informacji naukowej w tej dziedzinie. Z drugiej zaś strony, może to być również badacz, dla którego historia wychowania była jednym z obszarów zainteresowań naukowych, a swoją działalnością przyczynił się do rozwijania historiografii oświatowo-wychowawczej³. Przyjmując takie założenie, Bolesław Sadaj oraz jego działalność naukowa na rzecz rozwijania historii dziejów oświaty i wychowania w regionie stała się przedmiotem niniejszego opracowania. Tematyka związana z działalnością B. Sadaja była przedmiotem rozważań kilku publikacji⁴,

---

² Od 1946 do 1999 roku teren województwa, którego stolicą jest Szczecin, nosił nazwę województwa szczecińskiego. Zmieniał on wielokrotnie swoje granice, ale nazwa pozostawała ta sama. Dopiero w 1999 roku, w efekcie reformy samorządowej, powstało województwo zachodniopomorskie, stąd przyjęłam termin województwo szczecińskie w celu zdefiniowania omawianego obszaru.

³ A. Meissner, W. Szulakiewicz red., *Słownik biograficzny*, s. 11-12.

⁴ Tematyka związana z działalnością Bolesława Sadaja była przedmiotem rozważań kilku publikacji, jak np.: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Szczecinie 1980, 31; D. Koźmian red., *Człowiek. Nauczyciel. Uczony. Bolesław Sadaj (1908-1997)*, Szczecin, 2003; J. Orzelska, *Mistrz – rozważania retrospektywne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki, 1997, 1, s. 5-17; J. Orzelska, *Mistrz. Praca dydaktyczna, organizacyjna i naukowa prof. dr hab. Bolesława Sadaja*, Szczecin 2006; E. Magiera, *Bolesław Wojciech Sadaj (1908-1997) jako twórca szczecińskiej pedagogiki*, Polish Biographical Studies, 2015, 3, s. 127-141; także, *Bolesław Wojciech Sadaj (1908-1997)*, [w:] *Uniwersytet Szczeciński. Prekursorzy, założyciele, ludzie nauki*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, red. J. Stanielewicz, W. Stępiński, E. Włodarczyk,

w których prezentowano szeroką aktywność badawczą, organizacyjną oraz pedagogiczną tego uczonego. Jednakże, w żadnej z nich nie dokonano podsumowania jego aktywności badawczej w zakresie historii dziejów oświaty i wychowania w regionie. Niniejsze opracowanie ma na celu wypełnienie tej luki. Artykuł powstał na podstawie przeprowadzonych badań źródłowych, z wykorzystaniem metody porównawczej i retrospektywnej⁵. Podstawę poniższych rozważań stanowiły badania źródłowe, obejmujące kwerendę w Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Archiwum Państwowego w Szczecinie.

Pedagogiczna wędrówka twórcy szczecińskiej oświaty

Bolesław Sadaj (1908-1997) odegrał szczególnie znaczącą rolę w kreowaniu szczecińskiej oświaty po II wojnie światowej. Będąc nauczycielem, dyrektorem szkoły, kuratorem okręgu szkolnego, wykładowcą oraz dziekanem uczelni wyższej, na stałe wpisał się w historię szkolnictwa Pomorza Zachodniego. Życiową drogę rozpoczął jednak daleko od zachodnich granic Polski. Urodził się 21 kwietnia 1908 roku w Prusach, powiat Opatów Kielecki – obecne województwo świętokrzyskie. Pochodził z rodziny chłopskiej i miał pięcioro rodzeństwa⁶. W 1922 roku przyjęty do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Ostrowcu Kieleckim, ukończył je w roku 1928 i w tym samym czasie został powołany do służby wojskowej. Rok później ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy Piechoty w Gródku Jagiellońskim. Po odbyciu służby wojskowej rozpoczął pracę jako nauczyciel w szkole powszechnej w powiecie hrubieszowskim. W 1935 roku zdał egzamin z zakresie wyższego kursu nauczycielskiego przed komisją w Warszawie. W kolejnym roku założył rodzinę i rozpoczął pracę na stanowisku kierownika Szkoły Powszechnej w Teratynie, powiat hrubieszowski. Tuż przed wybuchem wojny rozpoczął studia wyższe w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, na Wydziale Humanistycznym, w dziedzinie pedagogiki⁷. Niestety, 1 września 1939 roku wojna przerwała

---

Szczecin 2015, s. 338-342. Ponadto, biogram Bolesława Sadaja pojawiał się w encyklopediach, leksykonach oraz opracowaniach dotyczących pionierskich lat szczecińskiej oświaty: T. Białecki, *Historia Szczecina. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1989 roku*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992; tenże red., *Encyklopedia Szczecina*, Szczecin 2015; L. Turek-Kwiatkowska red., *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej*, Szczecin 1975; Cz. Plewka, *Oświata zachodniopomorska w latach 1945-2002. O ideach i praktykach edukacyjnych*, Szczecin 2003; tenże, *Z dziejów oświaty Pomorza Zachodniego 1945-2002*, Szczecin 2003; tenże, *Leksykon oświaty zachodniopomorskiej 1945-2005*, Szczecin 2005.

⁵ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984, s. 397-398.

⁶ Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego, [AUS], Dział Spraw Osobowych, [DSO], K/2597, *Kwestionariusz osobowy*.

⁷ AUS, DSO, K/2597, *Życiorys*.

31-letniemu Bolesławowi pracę zawodową oraz studia. W tymże 1939 roku włączył się w działalność konspiracyjną Służby Zwycięstwu Polski, przekształconej w Związek Walki Zbrojnej, a następnie w Armię Krajową⁸. Aresztowany za walkę z okupantem, od połowy 1940 roku do 2 maja 1945 więziony był w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen-Oranienburg⁹. Na Pomorze Szczecińskie przyjechał w 1946 roku, by na stałe związać się ze Szczecinem, gdzie została mu powierzona odpowiedzialna rola organizacji pierwszego w tym mieście Państwowego Liceum Pedagogicznego. Tym samym, zapisał się do elitarnego grona pionierów szczecińskiej oświaty. Stanowisko dyrektora piastował od sierpnia 1946 do września 1957 roku¹⁰. Z uwagi na odradzanie się polskości w wyzwolonym mieście oraz potrzebę budowania od podstaw szczecińskiej oświaty, było to zadanie szczególnie trudne, wymagające niejednokrotnie odwagi, poświęcenia i wytrwałości¹¹. Równocześnie, jako aktywny dyrektor szkoły, kontynuował redagowanie pracy magisterskiej. W 1947 roku uzyskał stopień magistra, kończąc tym samym studia wyższe na Wydziale Humanistycznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹².

Pedagogiczna wędrowka B. Sadaja okazała się bardziej owocna. W 1957 roku został powołany na stanowisko Kuratora Okręgu Szkolnego Szczecińskiego. Talent organizacyjny, troska o rozwijanie kompetencji nauczycieli oraz świadomość podnoszenia jakości kształcenia na Ziemiach Odzyskanych wpływały na cele pracy zawodowej ówczesnego kuratora¹³. Znaczącą rolę odegrał w dziedzinie kształcenia i dokształcania nauczycieli. W wyniku jego starań, w Szczecinie powstał Punkt Konsultacyjny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Głównym zadaniem tej placówki było kształcenie nauczycieli. Na początku zostały uruchomione studia eksternistyczne na czterech kierunkach, a od 1960 roku przyszli nauczyciele mogli przygotowywać się do pracy zawodowej na trzech nowych kierunkach – fizyce, filologii germańskiej i biologii¹⁴. Istotnym elementem działalności Bolesława Sadaja

⁸ Archiwum Państwowe w Szczecinie, [AP], Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Szczecin, [ZZAK], SA 994.

⁹ AP, ZZAK, SA 994, *Oświadczenie świadka*.

¹⁰ AP, Liceum Pedagogiczne w Szczecinie, [LP], 1060.

¹¹ Panujące ówczesnie warunki zostały opisane w następujący sposób: „(...) początek roku szkolnego nie oznaczał końca kłopotów. Nadal szkoła pracowała w budynku, w którym większość pomieszczeń było wykorzystywanych przez PCK na noclegowanie. Sąsiedztwo przebywających tam osób nie wpływało budująco ani na uczniów, ani na pracujących nauczycieli. Brakowało prawie wszystkiego, nie funkcjonowało większość instalacji i urządzeń technicznych”, w: Cz. Plewka, *Oświata zachodniopomorska w latach 1945-2002. O ideach i praktykach edukacyjnych*, Szczecin 2003, s. 106-107.

¹² AUS, DSO, K/2597, *Życiorys*.

¹³ J. Brinken, *Sylwetki pionierów oświaty szczecińskiej*, [w:] *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Szczecin 1975, s. 214-277.

¹⁴ Cz. Plewka, *Z dziejów oświaty*, s. 413.

był jego udział w tworzeniu, działającego w Szczecinie, Punktu Konsultacyjnego Wyższej Szkoły Muzycznej w Poznaniu. W placówce tej swoje umiejętności doskonalili czynni nauczyciele wychowania muzycznego w szkołach podstawowych województwa szczecińskiego¹⁵.

Dzieje oświaty Pomorza Zachodniego jako element zainteresowań badawczych

Administrując okręgiem szkolnym do 1963 roku, Bolesław Sadaj równolegle rozpoczął działalność naukową. Jego zainteresowania badawcze można ograniczyć do takich trzech nurtów, jak: społeczne problemy zawodu nauczyciela; problemy zawodów i kształcenia zawodowego oraz historia kształtowania i funkcjonowania instytucji oświatowych na Pomorzu Szczecińskim¹⁶. Efektem jego pracy naukowej były liczne artykuły z dziedziny socjologii wychowania, historii wychowania, pedeutologii i rozwoju szkolnictwa wyższego. Do najważniejszych prac z tego okresu, publikowanych w ogólnopolskich i lokalnych czasopismach, należą: *Szkoła w obliczu zasadniczych przemian* (1957), *W walce o wyniki nauczania i wychowania. Rola komitetu rodzicielskiego w pracy szkoły* (1957), *Spółeczny charakter kontaktu psychicznego* (1959), *Budowle na pogorzeliakach. Piętnastolecie oświaty w województwie szczecińskim* (1960), *Węzłowe problemy szkoły i nauczyciela w województwie szczecińskim w latach 1945-1960* (1960), *Pięć lat działalności Punktu Konsultacyjnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Szczecinie* (1963).

Podsumowaniem tego etapu działalności naukowej Bolesława Sadaja była obrona pracy doktorskiej w 1961 roku, zatytułowanej: *Rola szkoły i nauczyciela w dokonywaniu się procesów interpretacji i stabilizacji społecznej wśród ludności wsi szczecińskiej*¹⁷. Jednym z recenzentów był polski historyk prof. Alfred Wielopolski, który napisał o niej między innymi:

rozprawa stanowi poważny i samodzielny dorobek naukowy, tym cenniejszy, że oparty o rozległy materiał obserwacji na podstawie bogatego doświadczenia własnego. Praca Sadaja stanowi ważny wkład naukowy stanowiący pionierski początek badań nad rozwojem szkolnictwa i jego roli na ziemi szczecińskiej. Autor stworzył od podstaw swój warsztat badawczy i metodę gromadzenia dokumentacji, a w toku omawiania złożonego zagadnienia nie stracił nigdzie z pola widzenia swojego tematu o roli szkoły w procesie integracji¹⁸.

¹⁵ AUS, DSO, K/2597, *Wniosek o nadanie tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego*.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ AUS, DSO, K/2597, *Zaświadczenie o nadanie stopnia doktora nauk humanistycznych*.

¹⁸ AP, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, 86, *Ocena pracy doktorskiej*.

Praca doktorska stała się podstawą opracowania monograficznego: *Udział szkoły i nauczyciela w procesach integracyjnych ludności wiejskiej województwa szczecińskiego w latach 1945-1960*, która ukazała się drukiem w 1963 roku w Poznaniu¹⁹. Książka B. Sadaja do dzisiaj stanowi podstawowe źródło wiedzy na temat rozwoju szkolnictwa wiejskiego na terenie byłego województwa szczecińskiego po 1945 roku i mieści się w badaniach nad dziejami oświaty i wychowania w regionie. Zastosowane metody oraz zebrane materiały pozwalają odtworzyć trudny proces integracji, w której rola szkoły i nauczyciela była pierwszoplanowa. Autor przeanalizował ważne dla dzisiejszego badacza tamtego okresu oświaty stosowane metody pracy kulturalno-oświatowej. Opracowanie zawiera wiele danych empirycznych, takich jak: liczba i nazwa szkół według powiatów w latach 1945-1969; zestawienie zbiorcze szkolnych organizacji uczniowskich oraz form pracy pozalekcyjnej według powiatów; obwody szkolne i liczba uczęszczających do szkoły w latach 1945-1960; rodzice badanych dzieci szkolnych, ich przybycie i zawód w latach 1945-1959; szkoły dla pracujących na wsi w województwie szczecińskim w latach 1957-1960 oraz kursy ogólnokształcące, uczestnicy oraz ich absolwenci na wsiach województwa szczecińskiego w latach 1954-1960. Publikacja Bolesława Sadaja – ze względu na fakt, że dane te są obecnie trudne do odtworzenia na podstawie wyłącznie badań archiwalnych – stanowi cenne źródło dla współczesnych badaczy historii regionu.

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych Bolesław Sadaj podjął pracę w Zakładzie Pedagogiki w Wyższej Szkole Rolniczej (WSR) w Szczecinie²⁰. Jednocześnie przystąpił do intensywnej działalności naukowo-badawczej, której wynikiem było przygotowanie dysertacji habilitacyjnej, zatytułowanej: *Spółeczne problemy zawodu nauczyciela*. Stopień doktora habilitowanego otrzymał w 1968 roku na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W tym samym roku przeszedł do pracy w Wyższej Szkole Nauczycielskiej (WSM) w Szczecinie – filii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza i zorganizował tam Zakład Pedagogiki, a następnie Wydział Pedagogiczny, którego był dziekanem²¹.

Zajmując się działalnością dydaktyczno-organizacyjną, angażował się również w pracę naukową. Efektem tej działalności były liczne publikacje, między innymi: *Identyfikacja społeczno-zawodowa nauczycieli województwa szczecińskiego* (1965), *Rodowód i wykształcenie nauczycieli szczecińskich* (1966), *Spółeczno-zawodowe problemy nauczycieli w Polsce Ludowej* (1967).

¹⁹ B. Sadaj, *Udział szkoły i nauczyciela w procesach integracyjnych ludności wiejskiej województwa szczecińskiego w latach 1945-1960*, Poznań 1963.

²⁰ AUS, DSO, K/2597, Wniosek o zatrudnienie w WSR.

²¹ AUS, AUS, DSO, K/2597, Powołanie na stanowisko Dziekana Wydziału Nauczania Początkowego w WSM.

W zakresie badania dziejów oświaty i wychowania w regionie na uwagę zasługuje publikacja B. Sadaja dotycząca rozwoju szkolnictwa i oświaty na Pomorzu Szczecińskim w latach 1945-1965. Rozdział autorstwa tegoż uczonego został umieszczony w pracy zatytułowanej *Pomorze Szczecińskie 1945-1965*, wydanej przez Instytut Zachodnio-Pomorski w Szczecinie, którego redaktorami byli Edmund Dobrzycki, Henryk Lesiński i Zdzisław Łasko²². W tym miejscu warto przyrzeć się bliżej opracowaniu B. Sadaja, jako że pokazuje ono szczegółowo obszar zainteresowań badawczych autora w zakresie analizowania dziejów oświaty w regionie. Opracowanie dotyczące rozwoju szkolnictwa i oświaty zawierało istotną analizę liczby uczniów szkół podstawowych w podziale na wieś i miasto od 1945 roku oraz liczby pełnych szkół podstawowych. W pracy zostały wykazane również dane odnośnie dzieci nieuczęszczających do szkoły bez uzasadnionych przyczyn. Osobny temat, na którym skoncentrował się autor stanowi powstanie i rozwój szkolnictwa ogólnokształcącego oraz zawodowego. W wyniku analizy B. Sadaj wskazał, że na terenie województwa szczecińskiego od 1945 do 1965 roku funkcjonowało 20 szkół ogólnokształcących i ich liczba przez cały omawiany okres była stała. Inaczej odnosiło się to do rozwoju szkolnictwa zawodowego, gdzie liczba szkół dynamicznie rosła – od 11 na początku lat pięćdziesiątych XX wieku do 55 w roku 1962. Bardzo ciekawe informacje w tym opracowaniu zawarto odnośnie rozwoju oświaty dla dorosłych, która po zakończeniu II wojny światowej była bardzo kluczowa dla odbudowy gospodarki oraz wykształcenia wykwalifikowanej kadry. Tylko w zakresie szkolnictwa podstawowego dla dorosłych liczba szkół podstawowych wzrosła z 7 w 1946 roku do 35 w roku 1964. To samo dotyczy liczby uczniów, która zwiększyła się we wskazanych latach z 326 do 3244. Innym typem oświaty dla dorosłych były kursy w zakresie szkoły podstawowej. Autorowi udało się tutaj ukazać dane z lat 1953-1964, kiedy z kursów skorzystało 47 0000 słuchaczy²³.

Bolesław Sadaj skupił się również na problemie nauczycieli oraz ich kształcenia. Na podstawie zebranych danych podkreślono wzrost liczby nauczycieli od roku 1951 do 1964 – z 2300 do 8136. Autor opisał również proces tworzenia się środowiska nauczycielskiego w województwie szczecińskim. W latach 1946-1951 aż 60% nauczycieli w szkolnictwie podstawowym nie posiadało kwalifikacji. Podobnie prezentowane dane dotyczą innych typów szkół. Sytuacja ta zaczęła poprawiać się dopiero po 1956 roku, kiedy pierwsi absolwenci liceów pedagogicznych, a następnie studiów pedagogicznych rozpoczęli pracę w szkole. Tym samym, od 1956 roku nauczyciele bez śred-

²² E. Dobrzycki, H. Lesiński, Z. Łaski red., *Pomorze Szczecińskie 1945-1965*, Poznań – Szczecin 1967.

²³ B. Sadaj, *Rozwój szkolnictwa i oświaty*, [w:] *Pomorze Szczecińskie 1945-1965*, red. E. Dobrzycki, H. Lesiński, Z. Łaski, Poznań – Szczecin 1967, s. 611-623.

niego wykształcenia nie byli w nich zatrudniani. B. Sadaj za szczególnie ważne w dziedzinie kształcenia nauczycieli uważał powstanie dwóch studiów nauczycielskich w Szczecinie – w 1954 oraz 1958 roku. Wśród wielu aspektów poruszonych w niniejszym opracowaniu została zwrócona uwaga na zmagania organizatorów kształcenia i systemu szkolnictwa w powojennym obszarze województwa szczecińskiego. Głównym problemem były braki w bazie materialnej, które utrudniały działalność i rozwój placówek oświatowych. Scentralizowany system inwestycji oświatowych powodował opóźnienia w realizacji zadań odbudowania systemu szkolnictwa. W opracowaniu autor wskazał liczbę wyremontowanych pomieszczeń szkolnych i przedszkolnych. Niestety, ten wysiłek inwestycyjny nie był w stanie rozwiązać problemów materialnych wielu szkół, w tym przede wszystkim szkół wiejskich²⁴. Rangę tego opracowania podkreślił prof. Benon Miśkiewicz z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, wnioskując o nadanie przez Radę Państwa Bolesławowi Sadajowi tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego nauk pedagogicznych, który otrzymał w 1982 roku²⁵.

Istotnym opracowaniem z zakresu analizy dziejów oświaty w regionie było studium: *Rola szkoły i nauczyciela w rozwoju Pomorza Zachodniego*. W pracy tej autor scharakteryzował dynamiczny rozwój gospodarczy i demograficzny regionu, ukazując zależność rozwoju oświaty i szkolnictwa od tych czynników. Dla badacza dziejów szczecińskiej oświaty interesujące jest porównanie rozwoju szkolnictwa na Pomorzu Zachodnim ze szkolnictwem w Polsce. Ukazana została specyfika tego regionu w odniesieniu do rozkwitu oświaty i jej roli w odradzaniu się polskości na Ziemiach Odzyskanych²⁶.

Ważną częścią działalności Bolesława Sadaja był aktywny udział w konferencjach naukowych. Przykładem tego może być referat, wygłoszony w Archiwum Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego we Wrocławiu w 1961 roku, zatytułowany: *Udział szkoły i nauczyciela w procesach wsi szczecińskiej 1945-1960*, jak również w tym samym roku: *Janusz Korczak – człowiek – pisarz*, na konferencji zorganizowanej w Szczecinie, a poświęconej pamięci Janusza Korczaka. W 1966 roku B. Sadaj wziął udział na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w sesji naukowej dotyczącej aspiracji nauczycieli do studiów wyższych. Pan profesor problem ten zaprezentował z perspektywy województwa szczecińskiego. W tym samym roku uczestniczył w sesji zorganizowanej przez Szczecińskie Towarzystwo Naukowe i wygłosił referat na temat 20-lecia nauki polskiej na Pomorzu Zachodnim. Od 1968 roku był współredaktorem Zeszytów Naukowych Wydziału Pedagogicznego

²⁴ Tamże, s. 624-627.

²⁵ AUS, DSO, K/2597, *Wniosek o nadanie tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego*.

²⁶ B. Sadaj, *Rola szkoły i nauczyciela w rozwoju Pomorza Zachodniego*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Szczecinie, 1971, 2.

w Szczecinie oraz współpracownikiem Przeglądu Zachodniopomorskiego, wydawanego od 1963 roku w Szczecinie, oraz współzałożycielem Instytutu Zachodnio-Pomorskiego²⁷.

Zakończenie

Profesor Bolesław Sadaj swoją działalnością pedagogiczną oraz aktywnością naukową połączył etos nauczyciela, dyrektora szkoły, organizatora całego systemu oświaty w województwie szczecińskim, organizatora systemu kształcenia nauczycieli z etosem badacza dziejów oświaty regionalnej. Doświadczenie to dało mu szczególny przywilej czerpania wiedzy z własnej pamięci i wspomnień oraz gromadzonych latami materiałów archiwalnych. Z punktu widzenia badacza jest to sytuacja szczególna. Z jednej strony pozwala badaczowi mieć osobisty, subiektywny pogląd, z drugiej strony – subiektywność ta wymaga jednak dużej ostrożności, gdyż rolą historyka wychowania jest dawanie obiektywnego świadectwa. Bolesław Sadaj według siebie współczesnych, ale również dzisiejszych recenzentów sprostą temu zadaniu. Dla badaczy rozwoju oświaty w województwie szczecińskim po 1945 roku prace naukowe B. Sadaja stanowią podstawowe źródło wiedzy o zadaniach szkół, nauczycieli i administracji oświatowej. Czytaniu tych prac powinna jednak towarzyszyć pewna postawa zdrowego krytycyzmu, gdyż w swojej części stanowią one wynik współczesnej dla ich powstania sytuacji politycznej. W celu podkreślenia znaczenia i roli prof. dra hab. Bolesława Sadaja w historii rozwoju systemu kształcenia nauczycieli w Szczecinie, sala wykładowa w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Szczecińskiego otrzymała jego imię. Uroczyste nadanie imienia odbyło się 19 listopada 2000 roku²⁸.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Państwowe w Szczecinie, Liceum Pedagogiczne w Szczecinie, sygn. 1060.
Archiwum Państwowe w Szczecinie, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 86.
Archiwum Państwowe w Szczecinie, Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Szczecin, sygn. SA 994.
Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego, zespół: Dział Spraw Osobowych, sygn. K/2597 Bolesław Sadaj.
Białecki T. *Historia Szczecina. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1989 roku*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992.
Białecki T. red., *Encyklopedia Szczecina*, Szczecińskie Towarzystwo Kultury, Szczecin 2015.

²⁷ AUS, DSO, K/2597, *Działalność naukowa*.

²⁸ D. Koźmian red., *Człowiek. Nauczyciel. Uczony*, s. 12.

- Brinken J., *Sylwetki pionierów oświaty szczecińskiej*, [w:] *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej*, red. L. Turek-Kwiatkowska, Wydawnictwo Poznańskie, Szczecin 1975.
- Dobrzycki E., Lesiński H., Łaski Z., red., *Pomorze Szczecińskie 1945-1965*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań – Szczecin 1967.
- Koźmian D. red., *Człowiek. Nauczyciel. Uczony. Bolesław Sadaj (1908-1997)*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003.
- Magiera E., *Bolesław Wojciech Sadaj (1908-1997) jako twórca szczecińskiej pedagogiki*, Polish Biographical Studies, 2015, 3.
- Magiera E., *Bolesław Wojciech Sadaj (1908-1997)*, [w:] *Uniwersytet Szczeciński. Prekursorzy, założyciele, ludzie nauki*, red. J. Stanielewicz, W. Stępiński, E. Włodarczyk, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2015.
- Meissner A., Szulakiewicz W. red., *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Orzelska J., *Mistrz – rozważania retrospektywne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki, 1997, 1.
- Orzelska J., *Mistrz. Praca dydaktyczna, organizacyjna i naukowa prof. dr hab. Bolesława Sadaj*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2006.
- Plewka Cz., *Oświata zachodniopomorska w latach 1945-2002. O ideach i praktykach edukacyjnych*, ZAPOL, Szczecin 2003.
- Plewka Cz., *Z dziejów oświaty Pomorza Zachodniego 1945-2002*, Dokument, Szczecin 2003.
- Plewka Cz., *Leksykon oświaty zachodniopomorskiej 1945-2005*, CDiDN, ZAPOL, Szczecin 2005.
- Sadaj B., *Szkoła w obliczu zasadniczych przemian*, Ziemia i Morze, 1957, 3.
- Sadaj B., *W walce o wyniki nauczania i wychowania. Rola komitetu rodzicielskiego w pracy szkoły*, Szkoła i Dom, 1957, 5.
- Sadaj B., *Spółeczny charakter kontaktu psychicznego*, Nowa Szkoła, 1959, 6.
- Sadaj B., *Węzłowe problemy szkoły i nauczyciela w województwie szczecińskim w latach 1945-1960*, Przegląd Zachodniopomorski, 1960, 1.
- Sadaj B., *Pięć lat działalności Punktu Konsultacyjnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Szczecinie*, Przegląd Zachodniopomorski, 1963, 5.
- Sadaj B., *Udział szkoły i nauczyciela w procesach integracyjnych ludności wiejskiej województwa szczecińskiego w latach 1945-1960*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 1963.
- Sadaj B., *Identyfikacja społeczno-zawodowa nauczycieli województwa szczecińskiego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 1965, 2.
- Sadaj B., *Budowle na pogorzeliach. Piętnastolecie oświaty w województwie szczecińskim*, Wychowanie, 1966, 9/10.
- Sadaj B., *Rodowód i wykształcenie nauczycieli szczecińskich*, Wieś Współczesna, 1966, 11.
- Sadaj B., *Rozwój szkolnictwa i oświaty*, [w:] *Pomorze Szczecińskie 1945-1965*, red. E. Dobrzycki, H. Lesiński, Z. Łaski, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań – Szczecin 1967.
- Sadaj B., *Spółeczno-zawodowe problemy nauczycieli w Polsce Ludowej. Na przykładzie województwa szczecińskiego*, Instytut Zachodnio-Pomorski, Szczecin 1967.
- Sadaj B., *Rola szkoły i nauczyciela w rozwoju Pomorza Zachodniego*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Szczecinie, 1971, 2.
- Topolski J., *Metodologia historii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
- Turek-Kwiatkowska L. red., *Pionierskie lata oświaty szczecińskiej*, Wydawnictwo Poznańskie, Szczecin 1975.
- Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Szczecinie, 1980, 31.